

*Ю.С. Латер, к.е.н., професор КПНУ імені Івана Огієнка,
Г.Г. Зелик, к.е.н., доцент КПНУ імені Івана Огієнка*

Структура виробництва в Хмельницькій області

Мета дослідження. З'ясувати сучасний стан структури економіки Хмельницької області, провести її порівняльний аналіз з радянським періодом, визначити шляхи її подальшого вдосконалення.

Ключові слова: структура виробництва, промисловість, сільське господарство, сфера послуг, сфери та галузі виробництва.

Поняття «структура» широко вживається у багатьох науках, у тому числі в економічній. У перекладі з латині (structura — будова, розміщення) воно означає сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність та збереження основних властивостей при зовнішніх та внутрішніх змінах.

Економічна наука розглядає структуру як якісне розчленування і кількісну пропорційність процесів виробництва, тобто відображує внутрішньовиробничі зв'язки та залежності, що виникають під впливом суспільного поділу праці, рівня розвитку продуктивних сил і системи виробничих відносин.

Кількісна пропорційність визначається обсягом, розміром і наявністю матеріально-речових чинників виробництва, а також формами економічних зв'язків [2].

Економічну структуру в межах суспільного відтворення класифікують по різному. Так, І.Лукінов при визначенні структури виробництва на макрорівні рекомендує застосовувати балансний метод, акцентуючи увагу на тому, що Мінстат України продовжує використовувати звітні міжгалузеві баланси, скоротивши їх до 4 груп галузей («промисловість», «сільське господарство», «будівництво», «інші галузі»). Такий підхід далеко не явно відображає дійсну галузеву структуру економіки України і потребує деталізації як на макро так і на мікрорівні [1].

Загальновідомим є поділ народного господарства будь-якої країни на матеріальне і нематеріальне виробництво та сферу послуг. В свою чергу, сфера послуг поділяється на матеріальні і нематеріальні послуги.

I. Радіонова запроваджує в науковий обіг поняття первинного, вторинного і третинного виробництва розрізняючи їх по ступені складності та ієрархічному пірамідальному розташуванні [3].

Одним із важливих критеріїв визначення структури виробництва є поділ його на виробничу і соціальну інфраструктуру. Такий підхід дозволяє асоціювати виробничу інфраструктуру з сукупністю підприємств, що обслуговують безпосередньо матеріальне виробництво, а соціальну — з галузями, які покликані обслуговувати людину.

Досить цікавим виглядає поділ світового господарства на чотири прошарки. Перший прошарок — це аграрно-сировинні суспільства й економіки, засновані на ресурснодобувному капіталі. Другий — науково-технологічні і індустріально-промислові, ними керує індустріально-промисловий капітал (не важко зрозуміти, що економіка України переважно належить до першого і другого прошарків). Третій — інформаційно-комунікаційні суспільства з надмобільною торгово-фінансовою економікою, що управляється капіталом знань, інтелекту. Четвертий — ідейно та духовно інтегровані суспільства майбутнього.

Виходячи з вищезазначених критеріїв проаналізуємо сучасну структуру господарського комплексу Хмельниччини, її динаміку і подальші шляхи розвитку.

Системоутворюючим критерієм при визначенні структури виробництва залишається поділ народного господарства на матеріальну і нематеріальну сфери. В цій площині дослідження господарський комплекс Хмельницької області буде виглядати слідуючим чином.

Таблиця 1.

Випуск, проміжне споживання та валова додана вартість

за видами економічної діяльності [4]

(у фактичних цінах, млн. грн.)

	Випуск						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього	8838	9382	10918	14045	16818	20304	27009
Промисловість	3408	3538	4095	5024	6730	8518	11369
Сільське господарство	2905	2850	2685	3669	3522	3748	4854
Будівництво	413	424	570	911	854	1208	1734
Сфера послуг	2112	2570	3568	4441	5712	6830	9052

За останні 7 років частка промисловості в валовому продукті Хмельницької області зросла з 33,8% до 42%, будівництва з 4,6% до 6,3%, а частка сільського господарства суттєво зменшилась з 32,8% в 2001 році до 17,7% в 2007р. Найбільш динамічно розвивалась сфера послуг, частка якої в валовому продукті збільшилась майже на 10% — з 23,8% до 33,5%. Таким чином, загальнонаціональна тенденція щодо збільшення частки обслуговуючих галузей в валовому внутрішньому продукті спотерігається і в області, але до середнього по Україні показника в 51% ще далеко.

Ще одним важливим показником, що дозволяє з'ясувати галузеву структуру виробництва є зайнятість населення.

Таблиця 2.

Середньорічна кількість зайнятих працівників

за видами економічної діяльності

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Всього	565998	426976	297849	283660	272084	267523
Промисловість	124951	95558	64954	63686	62396	64824
Сільське господарство	205612	145655	58154	42346	31301	26626
Будівництво	26401	16123	11843	11722	12082	11677
Сфера послуг	209034	169640	162898	165906	166305	164396

Аналіз таблиці дозволяє зробити ряд важливих висновків:

По-перше, структура зайнятості по сферах господарства області в цілому співпадає з їх внеском у виробництво валового продукту; так, кількість

зайнятих в промисловості в 2007р. складала 23%, а їх внесок у випуск продукції досяг 42%, відповідно по сільському господарству — 11,5% і 17,9%, по будівництву — 4,4% і 6,4%.

По-друге, продовжує відносно зростати частка зайнятого населення у сфері послуг. Якщо в 1995 році в сфері послуг працювало 36,9% всього зайнятого населення області, то в 2008р. вже 61,4%.

По-третє, вражають офіційні цифри щодо темпів абсолютного зменшення кількості зайнятого населення в області. Порівняно з 1995 роком кількість зайнятих у 2008р. скоротилась на 298475 осіб, або на 52,8%. В той же час, кількість мешканців області працездатного віку становила на 1 січня 2009 року 780079 осіб. Навіть якщо зважити на те, що в професійно-технічних училищах та вищих навчальних закладах всіх рівнів навчається на денній формі близько 50 тисяч студентів кількість непрацюючого населення в області надзвичайно велика.

Якщо розглядати структуру виробництва області в площині поділу його на первинне, вторинне та третинне, то ситуація буде виглядати слідуючим чином: частка первинного виробництва у загальному випуску продукції складатиме 18,0%, вторинного — 47,5% і третинного — 33,5%.

Подальший аналіз структури господарського комплексу Хмельниччини вимагає більш детального розгляду окремих сфер її економіки. В першу чергу, доцільно зупинитись на такій визначальній сфері як промисловість, відтак, що вона продовжує займати провідне місце в економіці області.*

Таблиця 3.

Частка промисловості в економіці області

(відсотках)

	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Валова додана вартість промисловості в загальному обсязі валової доданої вартості	31,6	30,7	28,2	24,5	27,2	27,3
Основні засоби промисловості	-	25,7	29,0	38,2	37,1	40,8
Випуск промислової продукції в						

загальному обсязі випуску (в основних цінах)	51,4	37,8	35,8	40,0	42,0	42,0
--	------	------	------	------	------	------

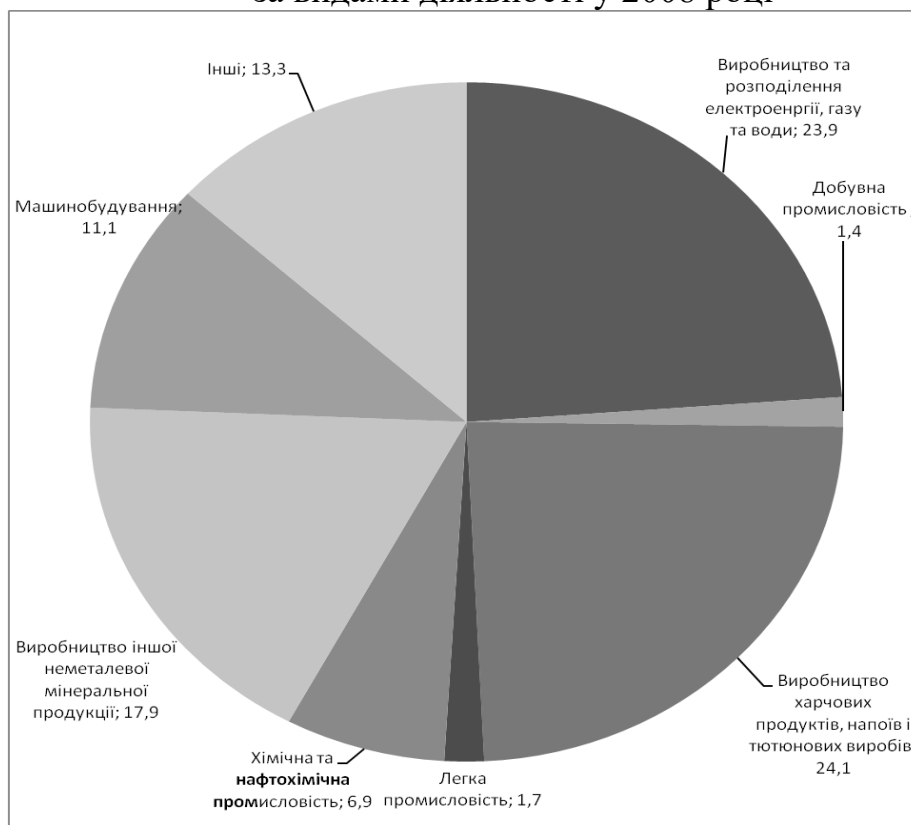
*інші сфери виробництва не є предметом нашого аналізу.

Після системної кризи 1991-1999р.р., з початком нового тисячоліття розпочався поступовий процес відновлення промислового потенціалу області. Зважаючи на світові тенденції видається, що частка промисловості в загальному обсязі випуску продукції області в подальшому зростати не буде і стабілізується на рівні 35-38%.

Динаміка промислового виробництва не надає нам повної уяви про його структуру, хоча і певним чином визначає останню. Сучасна структура промислового виробництва області виглядає слідуючим чином.

Малюнок 1

Розподіл обсягу реалізованої продукції промисловості за видами діяльності у 2008 році

За роки незалежності структура промислового виробництва в області зазнала докорінних змін, на жаль, не в позитивному плані. Практично повністю втрачено радіоелектронну промисловість, приладобудування, виробництво

наукомістких товарів військового призначення. Машинобудівна галузь, частка якої в 1990 році складала 48,4% від загального обсягу промислового виробництва області, скоротилася до 11,1%, а номенклатура виробів виглядає просто жалюгідно і обмежується двома сотнями найменувань. Тільки виробництво трансформаторів, високовольтної і низьковольтної апаратури та телевізорів можна зарахувати до наукомісткої продукції. Незважаючи на суттєвий спад в машинобудівних галузях, експорт їх продукції в 2008р. досяг 22,9% від загальної величини експорту товарів і послуг, що виробляються на теренах області.

На провідні позиції в промисловому виробництві області вийшли галузі харчової промисловості. Хмельниччина традиційно належить до областей з потужним аграрним потенціалом і розвинутою переробною промисловістю. В той же час, показник в 24,1% в загальному обсязі промислового виробництва харчової галузі нікого не задовольняє. На початку 90-х років ХХ століття харчова промисловість складала 8,5-9% від загального випуску, що є природнім для Хмельницької області. Суттєві зміни відбуваються і в структурі виробництва продуктів харчування. В області повністю припинився випуск м'ясних консервів (в 1990 році їх було виготовлено 5 туб., тютюнових виробів), виробництво цукру зменшилось за роки незалежності у 3,6 рази, спирту етилового у 4,3 рази, в той же час зростає виробництво ковбасних виробів, твердих сирів, кондитерських виробів, мінеральної води і безалкогольних напоїв.

Після того як у 2004 році було введено в експлуатацію другу чергу ХАЕС потужністю 1 млн.кВт, частка енергетичного комплексу зросла в загальних обсягах промислового виробництва до 23,9%. Позитивним можна вважати той факт, що починаючи з 1995 року зростає потужність малих гідроелектростанцій (2,5 тис.кВт у 1995 році і 5,7 тис.кВт у 2008 році), відтак зменшуються потужності екологічно небезпечних теплових електростанцій (150 тис.кВт у 1985 році і 124,9 тис.кВт у 2008 році). Подальший розвиток електроенергетики

в області пов'язаний з добудовою 3 і 4 блоків Хмельницької атомної електростанції, розбудовою малої гідроенергетики, застосуванням альтернативних джерел енергії.

В області успішно функціонує багатогалузевий комплекс виробництва будівельних матеріалів флагманом якого є Кам'янець-Подільський цементний завод потужністю 3,7 млн. тонн цементу на рік. Виробництво цегли налагоджено на малих приватних підприємствах, зберігають свої позиції великі Хмельницький і Славутський цегельні заводи. Подальший розвиток галузей будівельної індустрії пов'язаний з наявністю на території області значних запасів будівельної сировини, розгортанням житлового і соціально-виробничого інфраструктурного будівництва. Існуючі потужності підприємств по виробництву будівельних матеріалів задіяні на 50-60%, що дає змогу без додаткових зусиль збільшувати випуск продукції.

Не зважаючи на відсутність власної сировинної бази в області успішно розвивається хімічна та нафтохімічна промисловість частка якої в загальних обсягах виробництва досягла 6,9%.

Найбільших втрат за роки незалежності, поряд із машинобудуванням, зазнала легка промисловість, частка якої у загальних обсягах виробництва скоротилась до 1,7%, проти 6,3% у 1990 році. Припинили свою діяльність місцеві і районні побутові комбінати, які продуціювали значну частку продукції легкої промисловості, розформовано ряд швейних і бавовняно-ткацьких фабрик тощо. Починаючи з 2001 року в деяких галузях легкої промисловості спостерігається поштовплення і зростання виробництва. Так, виробництво взуття зросло з 2185 тис. пар у 2003 році до 3907 у 2008 р., верхнього одягу з 3,4 тис. шт. до 52,9 тис. шт., костюмів чоловічих з 143 тис. до 205 тис., костюмів жіночих з 98 тис. до 157 тис. шт. тощо. В той же час, виробництво тканин скоротилось у п'ять разів — ковдр з 137 до 85 тис. шт., курток з 29 до 6 тис. шт.

Серед інших галузей промисловості, які функціонують у області слід зазначити целюлозно-паперову, оброблення деревини та виробництво виробів з

неї, друкарську діяльність, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів.

Проведений аналіз структури господарського комплексу Хмельницької області дозволяє зробити деякі висновки:

По-перше, не зважаючи на те, що за останні десять років сфера послуг зростає високими темпами, її частка у загальному випуску продукції області ледь досягла 33%, порівняно з 51% на загальнонаціональному рівні.

По-друге, продовжується системна криза в аграрному комплексі області, не зважаючи на рекордний врожай зернових у 2008 році частка сільського господарства у загальному випуску продукції продовжує скорочуватися.

По-третє, на початку ХХ століття в області спостерігалась деяке поліпшення стану справ у будівництві, яке було зупинене потужної економічної кризою 2008-2009 років.

По-четверте, в промисловому потенціалі області практично відсутні наукомісткі галузі, а частка машинобудування досягла критичної межі в 11%. Повністю деградувала радіоелектрична і приладобудівна промисловість стагнують електротехнічна і верстатобудівна галузі. Такий стан речей загрожує перетворенню області в аграрно-індустріальну, сировинний додаток до промислово розвинутих регіонів країни.

По-п'яте, загальнонаціональна тенденція руйнації легкої промисловості виразно спостерігається і на Хмельниччині. Перспективи відродження галузі покладаються на малий і середній бізнес де вистачає і власних важковирішуваних проблем.

По-шосте, зберігають свої позиції і еволюційно розвиваються галузі харчової промисловості, підприємства будівельних матеріалів, електроенергетика. Але відбувається цей розвиток на застарілій технічній основі, основних фондах, що залишились у спадщину від радянської держави.

По-сьоме, в області відсутня конструктивна програма структурної перебудови промисловості, інноваційний процес відбувається кволо і

непослідовно, відчувається постійна нестача фінансових ресурсів і проривних менеджерських ідей. Сподівання на революційні трансформації виглядають досить утопічно, необхідно готуватися до тривалого, хворобливого, з елементами невизначеності, процесу структурної перебудови, що може розтягнутися на багато років.

Список використаних джерел:

1. Лукінов І. Структуроутворюючі процеси в ході реформ // Економіка України №3 1996, с.11-31.
2. перехідна економіка. Під редакцією В.М. Гейця. Київ, «Вища школа». 2003 — с.591.
3. Загальна економіка. Під редакцією І.Ф. Радіонової. Кам'янець-Подільський. «Абетка-НОВА», 2003 — с.383.
4. Статистичний щорічник Хмельницької області 2008 / Хмельницький 2009 — с.442. Статистичний щорічник Хмельницької області 2007 / Хмельницький 2008 — с.440. Статистичний щорічник Хмельницької області 1991 / Хмельницький «Статистика» 1991 — с.386.

Annotation. Find out the current state of economy structure Brussels, to ist comparative analysis of the Soviet period, to identify ways of further improvement.

Key words: structure of production, industry, agriculture, services, field and industry.

Вісник КПНУ імені Івана Огієнка. За матеріалами 3 міжнародно-практичної конференції «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України в ХХІ столітті» 2010р. Кам-Под.: ПП «Медобори-2006», С.18-25.